

Nagy Ignác

Birodalmak romjai és az ébredező gyarmatok. A *Sic Itur ad Astra* 71. számáról

A *Sic Itur ad Astra* 71. lapszáma a kolonializmus témáját járja körül a posztsovjet térségben tizenhárom tanulmányon keresztül.¹ A posztkolonializmus prizmáján át vizsgálni Közép-Európa történelmét és múltját újszerű felvetés, egyben érvenyes nézőpont, hiszen történelme során a régió birodalomhatárok és befolyási övezetek metszetében fejlődött. A 18. századtól a 21. századig tartó időszakban a német és az orosz/szovjet befolyás váltakozott és vetélkedett egymással. Külön érdekessége a térségnek, hogy idővel a korábbi gyarmatosítók váltak alávetett népeikkel együtt más hódítók tartományaivá, ilyen állam volt a Magyar Királyság vagy a Lengyel–Litván Köztársaság.

Meg kell állapítanunk, hogy a gyarmat kifejezés alkalmas-e a közép-európai térség függésének és fejlődésének megragadására. Először is az 1862-es *A magyar nyelv szótára* szerint a gyarmat: „Meghódított tartomány, vidék, melyet a hódító ország, s illetőleg fejedelem, vagy az ősi lakók birtokában hagy, de úgy tekinti, mint nyereszkeződések és jövedelmek forrását, vagy szállítmányokkal megtelepít, melyek szinte az anyaországtól többé vagy kevesbé *függenek*.”² Esetleg értelmezhetjük átvitt értelemben, miszerint a gyarmat „Valamely nagyhatalomtól politikailag erősen befolyásolt, gazdaságilag függő helyzetbe kényszerített s kihasznált, viszonylag kisebb ország.”³ Ezen megállapítások alapján tehát bármelyik orosz, oszmán, osztrák vagy német hódoltság alatt álló terület tekinthető gyarmatnak, mindegy, hogy a századok során a politikai, kulturális vagy a gazdasági függés formáit testesítették meg, hiába rögzült a köztudatban, hogy egy birodalomnak csak távoli, egzotikus gyarmatai lehetnek. Közép-Európa és a posztsovjet térség esetében ez területileg egybefüggő birodalmakat jelent, a gyarmati alárendeltség legalább olyan széles spektrumával, mint amelyet Afrikában vagy Ázsiában láthattunk.

A Szovjetunió összeomlása után létrejött politikai helyzet az utódállam, Oroszország fokozatos visszaszorulását hozta a térségből, az elmúlt harminc év során a befolyási övezete Kelet-Berlintől a jelenlegi orosz határig szorult vissza.

¹ *Sic Itur ad Astra* 2020 (28.) 71. A kötetet Pálfalvi Lajos és Tóth Kelemen szerkesztette.

² 'Gyarmat' szócikk. *Szó jelentése online* <http://gyarmat-1.szojelentese.com/> – utolsó letöltés: 2022. február 4.

³ 'Gyarmat' szócikk. In: *A magyar nyelv értelmező szótára*. 2. kötet. Budapest, 1959–1962, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=gyarmat> – utolsó letöltés: 2022. február 4.

Azonban az utódállam nem törődik bele helyzetébe, és egyfajta új orosz gazdasági és katonai terjeszkedésnek lehettünk tanúi az utóbbi években, elsősorban a szűken vett posztszovjet térségben, amelyet az orosz nyelv a *ближнее зарубежье, русский мир, постсоветское пространство* megnevezésekkel illet. A kötet tanulmányai ennek a posztszovjet és poszt-orosz birodalmi térségnek a problematikájával foglalkoznak, a szovjet-orosz befolyást, annak történelmi és kulturális lenyomatait elemzik, és a posztkolonializmus elméletén keresztül vizsgálják az orosz és a szovjet hódítás, befolyás hatásait az itt élő népek fejlődésére. A szovjet-orosz problematikán kívül a kötet tanulmányai foglalkoznak a német és osztrák gyarmatosítási törekvésekkel, hiszen a két érdekszféra gyakran közös metszetet adott Közép-Európában. Az orosz-szovjet gyarmatosító, ahogy a régió történelmi tapasztalatai is mutatják, nem az egyedüli hatalom volt, amely megpróbálta átformálni a térséget.

A kötetet az Alekszandar Kjoszev kultúrakutatóval készített interjú nyitja, és a beszélgetés során megismerkedhetünk a kelet-közép-európai nemzetekre jellemző öngyarmatosítás elméletével, miszerint az öngyarmatosítás egy módja annak, hogy leírjuk, milyen hatással volt az alávetettség Európa perifériájára, ahol a klasszikus értelemben vett gyarmatosítás nem történt meg. Fontos megállapítása, hogy a periféria eltérő fejlődését az elit Nyugatról importált és elsajátított kultúrája, valamint a térség népeinek honos kultúrája közötti különbségek okozzák, amelyből az utolérés problematikája is fakad. Az interjúban olvasható megállapítások kitűnően összefoglalják a térség különbségeit és egyediségét a világ többi gyarmatosított területével összevetve, azonban a fő tendenciák mégis ugyanazok. A különbség egyedül talán a kolonizálás és az elnyomás mértéke, illetve a gyarmatosítók által elkövetett bűnök terén tapasztalható, de az elnyomásra adott válaszok univerzálisak.

Az orosz és szovjet birodalmi törekvések manifesztációja előtt tradicionálisan a német, illetve az osztrák birodalmak dominálták a közép-európai térséget. A kötet tanulmányai tematikusan is csoportosíthatók, aszerint, hogy melyik gyarmatosító nemzet törekvéseinek következményeit elemzik a szerzők. Az írások az alábbi alcímek szerint szerveződnek: *Gyarmat – Nem gyarmat, Identitás (konstrukciók)*, melyeket Václav Bělohradský esszéje követ, végül a gyűjteményt a kötet témájához kapcsolódó recenziók zárják.

Erről az örökségről ad számot Walter Sauer írása, a *Habsburg gyarmatügy: Ausztria-Magyarország szerepének újraértékelése a tengerentúli terjeszkedésben*, amelyben az osztrák gyarmatosítással kapcsolatos konvencionális nézeteket vizsgálja felül; Matthew P. Fitzpatrick *Kolonializmus, posztkolonializmus, dekolonizáció* című tanulmányában járja körül a Német Császárság tengerentúli gyarmatosítását és a németek szerepét a világ kolonizálásában. Tarafás Imre *Civilizáló gyarmat: a „civilizáció”, a „gyarmat” és a „barbár” a dualizmus-kori magyar és birodalmi történelmi összefoglalók diskurzusában* című írásában pedig a magyar történelmi és politikai gondolkodás osztrák gyarmatosítás-konceptiójáról olvashatunk.

A kötetben további két tanulmány foglalkozik a német nyelvű birodalmak kolonizálási kísérleteivel, társadalmi hatásaival és ideológiai hátterével. Ulrike Spring és Johan Schimanski tanulmánya, *A használhatatlan Arktisz: a természet kihasználása az Északi-sarkon az 1870-es években*, a későbbi Ferenc József-földre tett 1874-es osztrák–magyar expedíció médiarecepcióját taglalja, és megállapítja, hogy az értéktelen távoli vidéknek csupán kulturális haszna volt, amely szimbolikus forrásként a haladásba és modernitásba vetett hitet táplálta, próbálván elfedni a közbeszédben a birodalomban tapasztalható napi gondokat. Gregor Thum *Mitikus tájak: a „Német Kelet” ábrázolása a 20. század történelmi fordulópontjainak tükrében* című írása a németek Kelet-politikájának és az arról szőtt ideológiáknak a mibenlétéről, majd azok II. világháborút követő gyakorlati kudarcáról ír.

A fenti szövegek számos megállapítást tesznek a német és osztrák kolonizálás-kapcsolatban. Sauer tanulmányában leszögezi, hogy Ausztria nem volt gyarmatosító hatalom, és erre három különböző narratíva is reflektál. Az első szerint nem érdeklődött a tengerentúli gyarmatok iránt, a második szerint egyenesen gyarmattellenes volt, a harmadik szerint pedig sikertelenül vett részt a tengerentúli gyarmatosításban. A szerző megállapítja, hogy ha formális birodalomként nézzük, Ausztriának valóban minimális a szerepe a francia, angol vagy spanyol gyarmatosítókhöz képest, ám a felfedezői és kereskedői révén aktívan részt vett a gyarmati rendszerek kiépítésében. További fontos megállapítása, hogy Ausztria a diplomácia útján mindig aktívan beavatkozott, ha a fennálló európai hatalmi egyensúly felbomlása fenyegette volna pozícióit, illetve legitímálta a többi nagy gyarmattartó birodalom hódításait, ezáltal is hozzájárulva a gyarmati rendszerek fenntartásához.

Fitzpatrick Németország globális tengeri imperializmusban betöltött szerepét vizsgálja, azét a birodalomét, amelynek dekolonizációja az első világháborús veresége miatt következett be. Ahogy a szerző megállapítja, ez a kényszerű dekolonizáció nem mentesíti a németeket a gyarmati felelősség alól, hiszen minden mentéskeresés és normalizálási stratégia teljesen illegitim próbálkozás, elég csak a mai Namíbia, az akkori Német Délnyugat-Afrika területén 1904 és 1908 között zajló herero és nama népiirtásra gondolni, amely a kegyetlenségét és szervezettségét tekintve a nácik által elkövetett népiirtások előfutárának tekinthető.

Tarafás tanulmányában a Habsburg birodalom, ellentétben Sauer véleményével, mint gyarmattartó jelenik meg, hiszen a határain belül élő meghódított népekre idegen kultúrrendszert erőltetett és homogenizálni szándékozott a számos ott élő nemzetiséget. A tanulmány azonban rámutat a magyarok helyzetének kettősségére is, ugyanis a kiegyezésig a politikai diskurzusokban meghatározó volt, hogy a magyarok Ausztria elnyomása alatt álltak, és ezért két levert szabadságharc során is fellázadtak elnyomóik ellen. A kiegyezés idején „a gyarmati szemlélet” már inkább csak a függetlenséget támogatók körében volt jellemző, míg a kiegyezéspártiak ezt a nézetet elutasították, bár a múltra nézve érvényesnek tartották. Ráadásul a magyar fél is részt vállalt az osztrák gyarmatosításban azáltal, hogy egyike lett az Osztrák–Magyar Monarchia két államalkotó nemzetének.

Hiába hozták meg a haladónak tartott 1868-as nemzetiségi törvényt, megvalósítása nem követte annak célkitűzéseit. A magyarok hasonló, ideológiailag megindokolt civilizáló szerepet osztottak magukra, mint amilyet a németek vagy az osztrákok hirdettek, miszerint a német kultúra a civilizáció letéteményese, és azáltal, hogy elviszik a meghódított népeknek a *Kultur*t, civilizálókká is válnak. Ez a törekvés a magyar államfél területén végül az 1907-es Lex Apponyi által nyert teljes legitimitást, és ennek következtében állt elő az a különleges helyzet, hogy maguk a gyarmatosítottak is aktív szerepet vállaltak a birodalom fenntartásában és homogenizációs törekvéseiben.

Kertész Noémi *Gdańsk és a német örökség: fiatal város ezeréves múlttal* című tanulmánya már átvezet a német Kulturraum-ból a szűken vett kelet-európai szférába. A Balti-tenger partján fekvő város viharos történelme során folyamatosan a lengyel–német érdekszférák ütközéspontjában állt. Ez a különleges város a példája annak, hogyan lehet egy idegen kulturális örökséget beépíteni a lengyel műltfeldolgozás folyamatába, és ezzel megelőzte a többi német múltú lengyel nagyvárost, mint Breslau-Wrocławot, Posen-Poznańt, Stettin-Szczecint, hogy a nagyobbakat említsük. A szerző két hatalmas város, Varsó és Gdańsk II. világháborút követő rekonstrukciójának összehasonlításán keresztül mutatja be utóbbi különleges mivoltát. A település 1793-tól kezdve erőteljes germanizációnak volt kitéve, amely folyamat 1945-ben végérvényesen megtört. Eleinte a lengyel propaganda a porosz rabság jeleinek felszámolására akarta felhasználni a város újjáépítését, a 20. század nyolcvanas éveiben Gdańsk lengyel mivoltának hangsúlyozása dominálta a múlttal kapcsolatos interpretációkat, a kétezres évektől fogva pedig a város multikulturális metropolisz mivoltát hangsúlyozzák. Az újjáépítés sikeres volt, a kolonizáció a város esetében a lengyelek által megteremtett múltértelmezésben érhető tetten, hiszen a város múltjával kapcsolatos ellentmondásokat asszimilálni kellett valamilyen módon a lengyel történelmi narratívába.

Továbbra is lengyel területen maradva, Baléga János Miklós írása, *A szabadság mozi előtt és után. Két játékfilm Krzysztof Kieślowskitól* a kulturális függés alóli felszabadulást vizsgálja a lengyel filmgyártás fejlődésén keresztül. A világháborút követően a húszas éveiben járó nemzedék tette le a lengyel filmiskola alapjait, amelynek domináns témája a II. világháború volt. 1956-tól kezdve azonban a morális nyugtalanság lesz a filmkészítők fő ihletője. Kieślowski már az igazságot keresi, a lengyelek igazságát, az élet visszásságait elmesélve, a szovjetek által erőltetett elnyomó narratíváktól felszabadulva.

Andrzej Nowak *A birodalom áldozatai – a birodalom mint áldozat* tanulmánya az áldozatok és a birodalmak problematikáját, illetve az áldozat mibenlétét vizsgálja a birodalmi kontextusban. Az országa például elvárja az orosz néptől, hogy áldozatot hozzon a birodalom érdekében, saját magát és értékeit kell feladnia azért, hogy az létezhesen. A birodalom alattvalóinak legfőbb kötelessége tehát az önfeláldozás. Az Orosz Birodalom és lengyel perifériájának viszonya a szerző szerint egy kulturális szembenálláson alapul: az orosz politikai kultúra egyik fő jellemzőjét, az atyai-belső erőszakot állítja szembe a lengyel republikánus

hagyománnyal. Ez a szembenállás követelte meg az áldozatot, mivel nemcsak a lengyel–orosz kultúrák szembenállása jellemezte a gyarmatosított és gyarmatosító viszonyát, hanem a politikai kultúrák ellentéte is. A cári elnyomásnak akár milli-ónyi lengyel is áldozatul eshetett, amely áldozat meghozatalát a cár a lengyelektől el is várta, mert ezen logika alapján a lengyeleknek fel kellett áldozniuk saját identitásukat a birodalomért cserébe, hiszen a tét az volt, hogy vagy a lengyelek, vagy pedig a birodalom esik el. A lengyel nép azonban nem volt hajlandó áldozatot hozni, így ebből a politikai kultúrharcból végül ők kerültek ki győztesen, mivel sem a cári, sem pedig a szovjet birodalomnak nem hódoltak be, ezáltal megőrizték saját identitásukat, a történelemkönyvek lapjaira száműzve ezzel az orosz és szovjet birodalmakat. Az ideológiai harc azonban folytatódik a poszt-szovjet térségben is, elég ha megnézzük miként támogatták a lengyelek a grúz, ukrán és fehérorosz dekolonizációs törekvéseket azért, hogy ezek a népek is inkább a republikánus jellegű politikai kultúrát tehesék magukévá.

Mindennek előzményeként azonban az ukránok, grúzok, fehéroroszek és a többi, a Szovjetunió berkein belül élő nép is a saját bőrén tapasztalhatta meg, hogyan akar a hatalom öntudatos szovjet állampolgárokat faragni alattvalóiból, amint azt Ilja Kalinyin *Beszélgének az elnyomottak! A szovjet kulturális forradalom posztkoloniális perspektívában* című tanulmánya bemutatja. A nyelv és az uralom logikájából fakadóan az elnyomottak nem tudnak felszólalni, emiatt kellett az új szovjet hatalomnak létrehoznia a szovjet-proletár írókat, hogy előállíthassa a szovjet társadalom mítoszait. Az új rendszer mégis az általuk megvetett és száműzött burzsoá magaskultúra eszközeit használta fel sajátjának létrehozására, így a szerző szerint a proletár író megalkotásának kísérlete belső kolonizációs folyamattá vált, amelynek tárgya maga az alattvaló volt. A szovjet társadalom eme kísérlete is kudarcba fulladt, a kulturális forradalomba burkolt kulturális kolonizáció végeredménye a társadalmi evolúció egy következő lépcsőfoka lett volna, az Új Szovjet Ember, de csak a Homo Sovieticus karikatúrát eredményezte, mivel a birodalom népei a lengyelekhez hasonlóan nem áldozták fel identitásukat a gyarmatosítóikért.

Egy ősrégi meg nem értettségből fakadó konfliktus gyökereit boncolja Mikołaj Rjabcsuk *Az ukránok, mint Oroszország negatív „másai”; a történelem körbeér* című tanulmánya. A szerző pontosan megfogalmazza, hogy a legutóbbi alkalom, amikor az ukrán nacionalizmussal találta szemben magát az orosz imperializmusnak egy sajátosan 21. századi formája, az a jelenleg is dúló kelet-ukrajnai háború. Találó megállapítása Rjabcsuknak, hogy minden fórumon az eufemisztikus konfliktus szót használják erre a nagyon is valódi háborúra, mintha az oroszok és ukránok közötti vérontás nem lenne több, mint egy családi csetepaté, amely végén a felek ügyis kibékülnek, hiszen az orientalista, kolonialista nézőpont szerint az ukránok mindig is csak kis-oroszek, hoholok, vagyis nagyon hasonló, mégis kicsit furcsa nép voltak. Az oroszok nemzeti mítoszaiban, vicceiben és köztudatában az ukránok mindig a bugris lázadó kistestvér szerepét töltötték be, akit a nagy testvér atyai pofonnal kellett, hogy észre térítsen, hogy visszatérhessen a Русский мир közös imaginárius berkeibe. Azonban a putyini Oroszország is figyelmen

kívül hagyta, hogy hiába sok ukránnak orosz az anyanyelve, ők nem Oroszországot választják. Az ukrán mint nép elindult a nemzetépítés útján, és a két nép viszonyát az etnikai sztereotípiák és sértő politikai konnotációk levetkőzésével kell újraépíteni. Ennek azonban vajmi kevés esélye van, amíg maga Oroszország sem fogalmazta újra magát a cári birodalom és a Szovjetunió összeomlása után, és ugyanazokhoz a birodalmi magatartásmintákhoz tér vissza, amelyek előző két birodalmának is a bukását okozták.

Pavel Tyereskovics *Engedelmesség és függetlenség* című írása a másik, orosz által testvérnépnek tekintett nemzet, a fehéroroszk függetlenségi törekvései sorozatos kudarcának gyökerével foglalkozik. Az alávetettségre való fehérorosz hajlamot abból az engedelmességből fakadó megkésett nemzetfejlődésből eredezteti, amely az agrártársadalmakra jellemző, mivel az önkizsákmányolás tradíciója fenntartotta a rabszolgaszerű függés rendszerét. Ez jellemző volt a cári uralom rendszerére, azonban mintha a cári önkény bukása utáni nemzetfejlődés ettől eltérő mintázatokat mutatott volna. Az I. világháború után a fehéroroszk is kiáltották a saját népköztársaságukat, majd fehérorosz–litván szövetségi államban gondolkodtak, de a lengyel–bolsevik háborút lezáró 1921-es rigai békeszerződés értelmében a nyugati fehérorosz területek a Második Lengyel Köztársaság fennhatósága alá kerültek, a keletiek pedig a Szovjetunióhoz. A lengyel területeken a fehéroroszk lengyelesítésnek, a szovjet területen pedig kollektivizálásnak, szovjetizálásnak és éhségnek, népirtásnak voltak elszenvedői. Ráadásul az 1937–1941 közötti sztálini tisztogatások eredményeképpen fehérorosz civilek, parasztok és értelmiségiek tízezreit gyilkolták meg a kuropati erdőkben, elfojtva ezzel a nemzeti szervezkedés minden lehetőségét. Májig nincsenek pontos adatok a mézárulás mértékéről, az óvatosabb becslések szerint harmincezer, mások szerint akár kétszázötvenezer áldozata is lehetett. A II. világháború még elképesztőbb méretű pusztítást hozott a fehéroroszkra, ugyanis a népirtásokban és harcokban a lakosság negyede odaveszett, települései romokban heverték, a demográfiai katasztrófát pedig mindmáig nyögi az ország. A pusztítás okozta sokk a fehérorosz nemzeti mozgalmat is évtizedekre megbénította, ezt a hiátust kihasználva a szovjet állam agresszív szovjetesítési politikába kezdett. A háború utáni hatalmas iparosodási és újjáépítési hullám eredményeképpen a Fehérorosz Szocialista Köztársaságba rengeteg orosz települt, Sztálin halála után pedig Hruscsov a kulturális hegemonia elve mentén tovább fokozta az oroszosítást, mígnem a kuropati tömegsírok 1988-as felfedezésével a fehéroroszk átmeneti engedelmessége ismét megtörni látszott, és az ország elindult a függetlenséghez vezető úton. A modern fehérorosz történelem már nem azt a nyomorgó és paraszti népet mutatja, mint amilyen az a cári időkben volt, hiszen a Szovjetunió összeomlása utáni fehérorosz történelem egy máig tartó folyamatos harc, amelynek célja a végérvényes szabadulás a Szovjetunió összeomlása után kialakult elnyomó Lukasenka-rendszer alól, amely rendszert már csak Moszkva támogatásával lehet fenntartani.

Az orosz birodalmi ideológia születésének megértéséhez visz közelebb Marek Příhoda írása, *A tér megjelenítése a „zavaros időszak” íróinál*, amely a 16. és 17.

században keletkezett szövegek alapján mutatja be az orosz birodalmi mítosz születését. Ennek kiindulópontja az 1598-tól 1613-ig tartó úgynevezett zavaros időszak, amely központi helyet foglal el az orosz közgondolkodásban. Káosz, anarchia, trónbitorlás jellemezte az országot I. Fjodor cár, a Rurik dinasztia utolsó tagjának halála után, amelynek csak a lengyelek kiűzése és az első Romanov cár, I. Mihály megválasztása vetett véget. A moszkvai lengyel helyőrséget 1612 novemberében elűzték, ez a nap a cári majd később a posztszovjet Oroszország egyik fontos nemzeti ünnepévé lett, azonban több a kérdés körülötte, mint a bizonyosság. A zűrzavaros idők szerepe az orosz nép identitásában mégis alapvető jelentőségű. A szerző szerint az időszakról keletkezett kortárs szövegek összefoglalják, hogy az oroszok hogyan látták a világot, és elvitathatatlan szerepük volt abban, hogy a száz év múlva létrejött Orosz Birodalom milyen missziót szabott ki magára. Moszkva Kijev szellemi örököséként lépett fel, a katolikus-lutheránus Nyugattal szemben határozva meg önmagát, mint az igaz hit védőjét. Az ideológia értelmében Moszkva vált az új Rómává, az új Jeruzsálemmé, mert megmaradt az igaz hit letéteményesének, a pravoszlávia pedig a nyugati kereszténység ellenében fogalmazta meg saját magát. A nyugati–orosz szembenállás tehát a zűrzavaros időkre nyúlik vissza, és mindmáig meghatározza az orosz politikai gondolkodás irányát. Nem véletlen, hogy Vlagyimir Putyin újra nemzeti emléknapnak nyilvánította a moszkvai lengyel helyőrség elűzését.

Příhoda tanulmánya mellett a kötetben egy, a mostani orosz ideológiát elemző tanulmány is elfért volna (ám sajnos hiányzik), hiszen Ukrajnához vagy Fehéroroszországhoz hasonlóan az orosz nemzeti identitást is újra kell fogalmazni. A jelenlegi orosz identitás a cári birodalom és a Szovjetunió utáni nosztalgia elemeiből építkezik, hasonlóan hajszolva a nagyságot, mint a franciák gloire-ja tette. A jelenlegi politikai cinizmus birodalmi lázálmainak ideológiai táplálékai a nyugati–orosz szembenállás, az orosz civilizáció különállásának hangsúlyozása, a pravoszláv egyház szerepének erősítése, a befolyási övezetek visszaszerzése, illetve Alekszander Dugin *A geopolitika alapjai* című műve, amely a zűrzavaros időkben keletkezett szövegekhez hasonlóan hivatkozási alapjává vált a jelenleg regnáló orosz elitnek. Fontos azonban kiemelni, hogy a tények más mutatnak, és egy egészségesebb önkép talán Oroszországnak a világgal való megbékélését jelentené. A világ szárazföldjeinek egytizenhetedét uraló ország valójában színes, multikulturális állam annak minden jellemzőjével. Hiába a homogenizációs törekvések, e sokszínű ország már soha nem lesz kizárólag orosz és pravoszláv, ahogy birodalomként sem volt az. A mostani álarca mögött sokkal érdekesebb világ húzódik, mint amilyet vezetői elképzelték, és a jelenlegi orosz politikai vezetés bármennyire is próbálja erőltetni az újfajta orosz birodalmiságot, az rendszerint inkább ellenállást vált ki az általa elnyomni kívánt népek körében.

Ráadásul az orosz terjeszkedést igazoló ideológiát nemhogy exportálni nem sikerül, hanem az oroszok körében is kezd kifulladásra a népszerűsége.⁴

A tanulmányok sorát Václáv Bělohradský esszéje, *A posztmodern repedései* zárja. Ez az írás a közelmúlt eseményei alapján a jövőbe mutat. A demokrácia válságára hívja fel a figyelmet, a populizmus térnyerésére, amelyet a hatalmi és kulturális centrumok elleni lázadás motivál. Az internet kora kedvez a populizmusnak, hiszen ha a könyvek korát aszimmetrikus kommunikációként fogjuk fel, akkor a digitális korszak elhozta a szimmetrikus kommunikációt, az interneten létrejött egy hálózati társadalom, amelyben hatékonyan fejlődik az ellendemokrácia. Szerinte az internettel megvalósulhatott a világfalu koncepciója, egy globális város épülhet ki általa, azonban a demokratikus intézményeket tovább gyengíti a kiszivárogtatás jelensége, tömegekhez jut el a dezinformáció, aláásva ezzel az elit iránti bizalmat, és demokratikus deficitet hoz létre. Ennek a hatalomcsorbulásnak az eredménye a szerző által megfogalmazott hiperobjektumok megjelenése, a globális monstrumoké, amelyeket a globális tőke hozott létre az antropocén korszak melléktermékeként. Azonban a globális kihívások ilyen összefogást is kívánnak, ezért hiába kolonizálták a vállalatok és az eszmék az internetet felhasználva az egész világra kiterjedő hálózataikat, minden vállalati vagy nemzeti érdekből hozott döntés irracionálissá válik, ha az emberiség jólétéről van szó. Amennyiben Bělohradský megállapításai igazak, akkor az emberiség előtt sötét jövő áll, mert a digitális és a tőke általi gyarmatosítás alóli felszabadulás teljesen más erőfeszítéseket kíván, mintha tradicionális gyarmattartók ellen küzdenénk.

A tanulmánykötetet öt recenzió zárja, az ajánlott és recenzált könyvek mindegyike beleillik a tanulmánykötet posztkolonialista diskurzusába, megállapításaikkal lehetőséget adnak a közép-európai térség, illetve a posztszovjet szféra jelenségeinek másféle olvasatára, ezáltal újabb értelmezésre és magyarázatára is.

⁴ Russia and the West. *Yuri Levada Analytical Centre Online* <https://www.levada.ru/en/2020/02/28/russia-and-the-west/> – utolsó letöltés: 2022. február 4.